

ОБҐРУНТУВАННЯ СУЧАСНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ РИЗИКІВ БАНКУ ВІД ЛІЗИНГОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Анотація. Лізингові операції належать до одних з найбільш ризикових операцій банку, тому в сучасних умовах важливого значення набуває чітке визначення та класифікація ризиків, на які наражається банк в процесі здійснення даних операцій, з метою побудови дієвої системи ризик-менеджменту.

Ключові слова: банк, лізингодавець, лізингові операції, ризик, ризик-менеджмент.

Вступ. Фінансово-економічна криза, що розпочалася у середині 2008 року, значно змінила умови функціонування банківських установ. Сьогодні цим фінансовим посередникам доводиться працювати в більш складному економічному середовищі, а досягнення поставлених ними цілей стає можливим лише за рахунок ефективної системи управління ризиками. При цьому багато теоретичних питань ризик-менеджменту залишаються поки що недостатньо вивченими, що підвищує їх актуальність в умовах економічної нестабільності. Одним з них є відсутність чіткої класифікації ризиків банку-лізингодавця.

Питання ризикованості операцій лізингу для банку є недостатньо розкритим в сучасній економічній науці. Окремими дослідниками здійснювалися лише спроби проаналізувати фінансові ризики лізингодавців [1; 2, С. 12-13; 3]. Значно більше науковців досліджували ризики операцій кредитування, які частково перетинаються з ризиками банку від здійснення лізингових операцій [4; 5; 6]. Однак, до цього часу в економічній літературі не було спроб виокремити ризики банку від лізингових операцій.

Метою даної статті виступає визначення та класифікація ризиків, з якими стикається банк, здійснюючи лізингові операції, в сучасних умовах розвитку фінансового ринку.

Результати. Банк-лізингодавець в процесі своєї діяльності наражається на специфічні ризики, які вважаємо за доцільне поділити на 3 групи – фінансові, майнові та функціональні (Рис. 1).

Основне місце в структурі ризиків банку-лізингодавця належить фінансовим ризикам, які є причиною безповоротних втрат фінансової установи у разі виникнення несприятливих обставин. Дану групу ризиків варто поділити на: кредитний ризик (індивідуальний та портфельний), процентний ризик, валютний ризик та ризик ліквідності (ризик ринкової та балансової ліквідності).

Кредитний ризик – це ймовірність зазнання банком фінансових втрат в результаті невиконання лізингоодержувачем своїх зобов'язань за договором лізингу. Даний ризик є одним з найпоширеніших та найнебезпечніших у групі фінансових ризиків банку-лізингодавця. Доцільно розділяти індивідуальний та портфельний кредитний ризик.

Джерелом виникнення *індивідуального кредитного ризику* є окремий лізингоодержувач. Рівень даного ризику залежить від таких складових як:

- платоспроможність лізингоодержувача. Криза 2008-2010 рр. показала важливість детального аналізу фінансового стану лізингоодержувача та прогнозування його змін в майбутньому. Не оцінивши правильно діяльність клієнтів, більшість лізингодавців стикнулися в період кризи із значними неплатежами, в результаті чого були застосовані такі заходи як зміна графіків погашення лізингових платежів (зокрема,

відтермінувавши на певний період їх сплати), розірвання договорів лізингу та вилучення майна.

- розмір лізингового фінансування клієнта має прямий взаємозв'язок із кредитним ризиком. Як і в процесі кредитування, великі договори лізингу відносять до групи договорів з підвищеними ризиком, оскільки вони досить сильно піддаються впливові ринкових коливань в період уповільнення економічного росту, що збільшує ймовірність отримання банком фінансових збитків.

- розмір авансового платежу має взаємообернений вплив на рівень кредитного ризику. Чим більшим є розмір авансового платежу, тим меншою є ймовірність затримки або несплати лізингоодержувачем платежів за договором лізингу.

- термін договору лізингу. Рівень кредитного ризику є досить високим на початкових термінах договору лізингу у зв'язку з можливістю виникнення різноманітних непередбачених лізингоодержувачем обставин, що можуть значно зашкодити процесу реалізації проекту і призвести до неможливості виконання ним своїх зобов'язань перед банком.

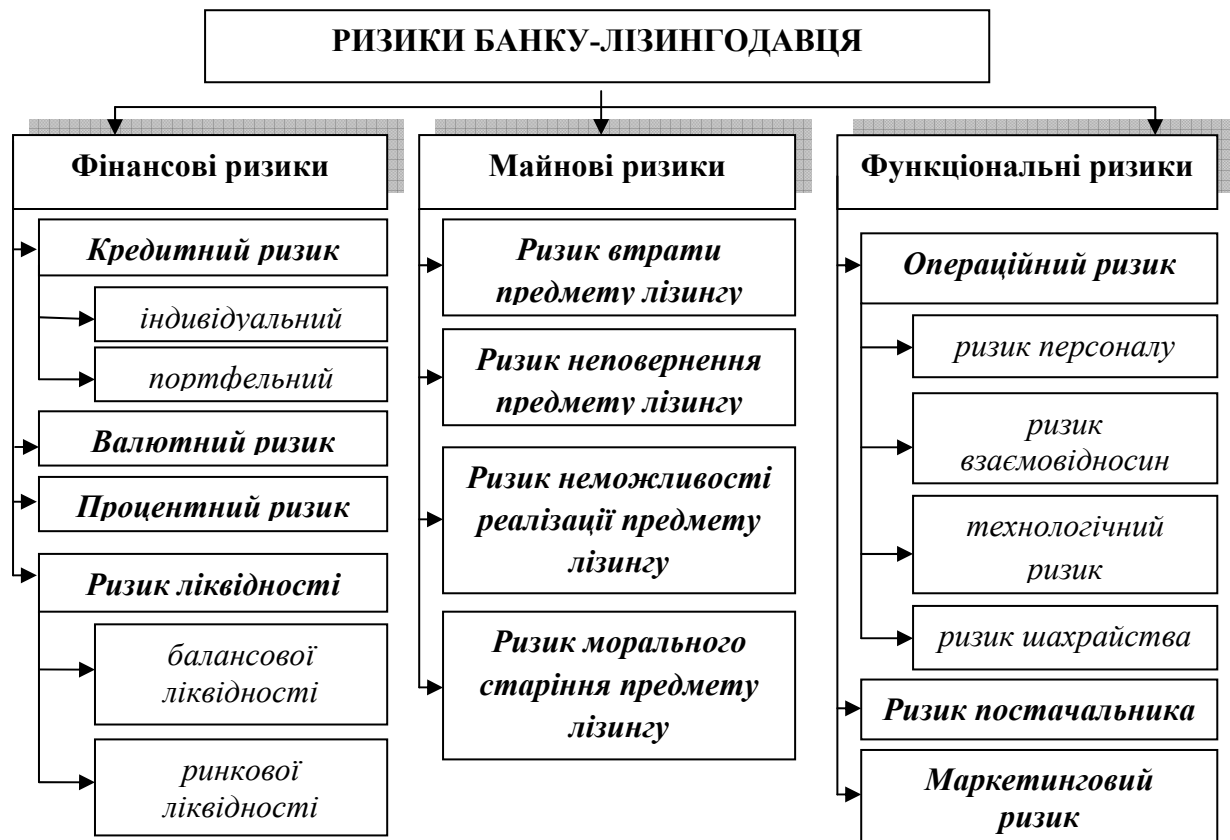

Рис. 1. Класифікація ризиків банку-лізингодавця

Портфельний кредитний ризик виявляється у зменшенні вартості активів банку-лізингодавця. Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість лізингодавця за операціями, яким є притаманний кредитний ризик, що може бути зумовлено неадекватним формуванням лізингового портфелю банку та його надмірної зосередженості на одній галузі економіки, на одному секторі клієнтів (корпоративний бізнес, малий та середній бізнес, фізичні особи), або, коли суттєва частка лізингових угод (за вартістю) припадає на одного лізингоодержувача.

Валютний ризик зумовлений зміною валютних курсів, внаслідок чого відбувається зміна реальної вартості суми лізингових платежів по договору лізингу за певний період.

Процентний ризик виникає в результаті зміни процентних ставок на ринку запозичень.

Валютний та процентний ризики інколи ще називають спекулятивними, оскільки вони не завжди призводять до фінансових втрат, а інколи навпаки можуть принести додатковий прибуток. Водночас, як зазначають Дмитров С. та Медвідь Т.: «ризик неочікуваної вигоди – це також ризик, оскільки непередбачувані надходження можуть нести певні загрози: розбалансування в управлінні активами та пасивами, перевитрати через неадекватну їх оцінку і розподілення, зловживання тощо» [7, С. 12].

Ризик ліквідності – це неспроможність банку постійно й неперервно задовольняти власні потреби в грошових коштах і виконувати свої зобов'язання в потрібні терміни, не зазнавши при цьому несприятливих втрат. Ризик ліквідності банку-лізингодавця варто розділяти на ризик ринкової ліквідності та ризик балансової ліквідності.

Ризик ринкової ліквідності – це ризик того, що ціна продажу предмету лізингу буде значно нижчою від середньоринкової ціни на аналогічне майно. Для банку-лізингодавця ризик ринкової ліквідності необхідно враховувати у разі продажу предмету лізингу на вторинному ринку. Якщо обсяг продажу є великим і/або термін, відведений на здійснення продажу, обмежений, то відхилення ціни продажу такого товару від середньоринкової ціни аналогічних товарів буде відчутним [2, С. 12-13]. В результаті чого, банк-лізингодавець зазнає значних фінансових втрат.

Ризик балансової ліквідності полягає у незбалансованості активів і пасивів банку в розрізі строків. Згідно Закону України «Про фінансовий лізинг» лізингодавець передає лізингоодержувачу у користування майно, яке виступає предметом лізингу, на строк не менше 1 року [8]. Якщо банк для фінансування договорів фінансового лізингу використовує короткострокові залучені чи позичені кошти, то в певний період часу в нього може виявитися недостатньо коштів для того, щоб виконати свої зобов'язання перед вкладниками, інвесторами чи кредиторами у встановлений строк.

У зв'язку з тим, що протягом усього терміну лізингової угоди майно, що виступає предметом лізингу, перебуває у власності банку, лізинг можна охарактеризувати як безпечніший спосіб фінансування суб'єктів господарювання, аніж кредит. Дана особливість лізингових операцій дозволяє банкам уникнути досить довготривалої та бюрократичної процедури вилучення майна в результаті невиконання лізингоодержувачем умов договору лізингу, в порівнянні з банківським кредитуванням. Водночас в даному випадку банківська установа наражається на **майнові ризики**, які безпосередньо пов'язані з предметом лізингу.

Варто відмітити, що з метою мінімізації майнових ризиків як вітчизняні, так і закордонні банки, що здійснюють лізингові операції, обмежуються наданням клієнтам лише послуг фінансового лізингу. Оперативний лізинг характеризується підвищеною ризикованістю – період амортизації предмету лізингу є більшим за термін договору лізингу, тому існує висока ймовірність не відшкодувати залишкову вартість майна в умовах відсутності попиту на нього, що й стримує банки від здійснення даного виду лізингу.

Проаналізувавши чималу кількість вітчизняних та закордонних наукових праць, в яких висвітлюються майнові ризики [3; 9; 10, С. 76; 11; 12, С. 104; 13, С. 397-402; 14; 15], ми пропонуємо виділяти в структурі даної групи наступні ризики для банку-лізингодавця: ризик втрати, неповернення, неможливості реалізації та морального старіння предмету лізингу. Детальніше розглянемо кожен з вищезазначених ризиків.

Ризик втрати предмету лізингу спричиняється спланованими діями лізингоодержувача або різноманітними форс-мажорними обставинами, внаслідок яких знищується або пошкоджується майно, передане в лізинг. Таким чином, банк-лізингодавець втрачає основне забезпечення лізингової угоди і значно зростає ймовірність невідшкодування вартості предмету лізингу в результаті відмови лізингоодержувача сплачувати лізингові платежі, або ж невикплатою (частковою виплатою) страховою компанією відшкодування.

Ризик неповернення предмету лізингу пов'язаний з неможливістю для лізингодавця (по закінченню терміну дії чи внаслідок інших обставин, передбачених чинним законодавством чи лізинговим договором) отримати предмет лізингу внаслідок відмови лізингоодержувача повернути його. Згідно статистики, в результаті фінансової неможливості лізингоодержувача відповідати за свої зобов'язання перед лізингодавцем, лише 5% боржників добровільно повертають предмет лізингу лізингодавцю, 20% - повертають під тиском, інші 75% лізингоодержувачів - лише за рішенням суду або виконавчої служби [14]. За цей час майно зношується і знижується вартість його реалізації на вторинному ринку.

Ризик неможливості реалізації предмету лізингу виникає у зв'язку з наявністю специфічних якісних особливостей устаткування та недостатнім розвитком вторинного ринку майна. Незважаючи на те, що даний ризик притаманний в основному оперативному лізингу, для банку-лізингодавця він набуває особливої актуальності в умовах економічної нестабільності. В результаті виникнення заборгованості по сплаті лізингових платежів, банк вилучає майно, що виступало забезпеченням по договору лізингу, і в подальшому стикається з проблемою його подальшої реалізації.

Ризик морального старіння предмету лізингу. Предметом лізингу виступає, як правило, продукція наукоємних галузей економіки, тому договори лізингу досить часто піддаються впливу науково-технічного прогресу [13, С. 399]. В результаті появи більш досконалого аналога предмету лізингу, у лізингоодержувача виникатиме бажання замінити його та розірвати договір лізингу (оскільки він не є безпосереднім власником даного майна), а для банку ускладниться питання його подальшої реалізації.

Функціональні ризики можна трактувати як ризики, пов'язані з ймовірністю виникнення втрат в процесі надання банком лізингових послуг. Нижче наведена характеристика ризиків, що належать до групи функціональних.

Найважливішим в структурі даної групи ризиків виступає операційний ризик, тобто ризик для надходжень та капіталу банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або інформаційних технологій, персоналу в процесі надання банком послуг лізингу. Операційний ризик, в свою чергу, варто розділити на ризик персоналу, ризик взаємовідносин, технологічний ризик та ризик шахрайства.

Ризик персоналу – ризик, пов'язаний із співробітниками банку, зокрема їх несанкціоновані дії, недостатня компетентність, помилки.

Ризик взаємовідносин – це ризик, який виникає внаслідок відносин у здійсненні внутрішніх процесів в банку, таких як розрахунково-касове обслуговування лізингоодержувачів, неефективність внутрішнього контролю за процесом здійснення лізингових операцій тощо.

Технологічний ризик – ризик, пов'язаний із збоями в роботі інформаційних систем, програмного забезпечення, систем технологічного обладнання, некоректних дій користувачів інформаційних технологій.

Ризик шахрайства - це ймовірність отримання банком фінансових збитків, в результаті спланованих дій інших суб'єктів лізингової угоди. Проблема шахрайства є для лізингу досить актуальною. На відміну від банківського кредитування, при лізингу

зростає кількість основних суб'єктів лізингової угоди, не вимагається додаткове забезпечення, окрім безпосередньо предмету лізингу, відбувається фінансування інноваційних проектів, які є досить дорогими та ризиковими. Ці та інші причини можуть спонукати інших суб'єктів лізингової угоди свідомо використовувати різноманітні схеми шахрайства для отримання додаткової фінансової вигоди. Прикладами шахрайства в лізинговій діяльності можуть бути змова між лізингоодержувачем та постачальником (предмету лізингу може взагалі не існувати або ж його вартість є суттєво завищеною), надання лізингоодержувачем банку неправдивої інформації про фінансовий стан компанії, її керівний склад тощо. Саме тому банк повинен досить серйозно аналізувати партнерів з метою недопущення виникнення таких ситуацій у своїй діяльності.

Маркетинговий ризик – це ймовірність втрат внаслідок неправильної організації маркетингових досліджень, отримання невірних результатів, а також впровадження лізингових продуктів, які не відповідають вимогам ринку та потребам лізингоодержувачів. В результаті діяльність банку на ринку лізингу буде неефективною і зумовить значні збитки.

Ризик постачальника - ймовірність втрат в результаті зміни постачальників, зниження якості їх продукції або послуг, втрати посередницького ринку. Для лізингодавця даний ризик є дуже вагомим, оскільки постачальник (виробник) предметів лізингу виступає третьою стороною договору лізингу. Окрім того, вітчизняне законодавство є досить неузгодженим в процесі регулювання прав та обов'язків основних суб'єктів договору лізингу. Так, незважаючи на те, що вибір постачальника при непрямому лізингу здійснюється лізингоодержувачем, прострочення поставки предмету лізингу віднесено законом до ризиків лізингодавця [8]. Тоді ж як даний ризик повинен лягати на лізингоодержувача, оскільки саме він обирає даного постачальника. Звичайно можна у судовому порядку вимагати відшкодування від постачальника, але це дещо ускладнює процедуру.

На основі вищезазначеного можна зробити наступні **висновки**:

- Незважаючи на всю привабливість лізингу як інструменту інвестиційного фінансування суб'єктів господарювання, ризик виступає одним з основних факторів, що стримує банки від активної діяльності на ринку лізингу.

- Найбільш небезпечними ризиками для банку-лізингодавця виступають фінансові ризики, оскільки саме вони впливають на кінцевий результат його діяльності і є однією з основних причин безповоротних втрат фінансової установи. Фінансові ризики лізингових операцій є аналогічними фінансовим ризикам операцій кредитування, що можна пояснити взаємозв'язком цих двох фінансових операцій. Обидві операції ґрунтуються на таких принципах, як платність, строковість та поверненість. Водночас суттєвою розбіжністю між кредитною та лізинговою операцією виступає те, що учасники останньої оперують не грошовими коштами, а майном. Що й зумовлює появу групи майнових ризиків банку-лізингодавця.

- Майнові ризики є досить небезпечними для банку, оскільки зумовлюють проблеми стосовно обслуговування, зберігання, реалізації предметів лізингу тощо. Тоді ж як більшість вітчизняних банків не володіють достатніми можливостями для цього. Саме цей факт пояснює незацікавленість банків у здійсненні лізингових операцій. Сьогодні в Україні лише декілька банків можуть запропонувати власним клієнтам дану послугу.

- Функціональні ризики банку-лізингодавця, зокрема операційний та маркетинговий, є притаманними усім банківським операціям. Більшість вітчизняних банків мають розроблені спеціальні методики управління операційним ризиком з метою мінімізації його негативного впливу. Маркетинговий ризик можна суттєво

знизити шляхом залучення до процесу дослідження ринку спеціалізованих компаній, які мають досвід та хорошу репутацію на ринку. Ризик позичальника зумовлений недоліками вітчизняного законодавства, в результаті яких банк несе відповідальність за рішення лізингодержувача. Тому з метою мінімізації даного ризику в договорі купівлі-продажу необхідно чітко обумовити штрафні санкції для постачальника (виробника) предмету лізингу за затримання термінів поставки майна лізингодержувачу. Окрім того, банку необхідно ретельно обирати партнерів і надавати перевагу тим, які мають хорошу ділову репутацію у бізнес-середовищі та стійкий фінансовий стан. Дана рекомендація є важливою також для банку з метою зниження ризику шахрайства з боку інших суб'єктів лізингової операції.

- Таким чином, наведена класифікація ризиків банку-лізингодавця дозволить закласти основи ефективної системи ризик-менеджменту лізингових операцій, в якій основний акцент повинен бути спрямований саме на мінімізацію фінансових ризиків та страхування майнових.

Література

1. Дорофєєва О.В. Фінансові ризики лізингових компаній України: Дис. канд. екон. наук: 08.04.01 / ТАНГ. — Т., 2004. — 195 арк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://disser.com.ua/content/239648.html>
2. Колядюк Ю. Основные финансовые риски лизинговых компаний // Лізинг в Україні. – 2005. - № 5. – С. 12-13.
3. Пантешкина А.А. Управление финансовыми рисками лизинговой компании: Дис... канд. екон. наук : 08.00.10 / Пантешкина А. А. - Санкт-Петербург, 2007. - 152 с. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/282630.html>
4. Банківські ризики: теорія та практика управління: Монографія / Л.О. Примостка, О.В. Лисенюк, О.О. Чуб та ін.. – К.: КНЕУ, 2008. – 456 с.
5. Грюнинг ван Х., Братанович С.Б. Анализ банковских рисков: система оценки корпоративного управления и управления финансовыми рисками: Пер. с англ. – М.: Весь мир, 2004. – 304 с.
6. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посібник. / В.В.Вітлінський, О.В.Пернарівський, Я.С.Наконечний, Г.І.Великоіваненко; за ред.. В.В. Вітлінського. – К.: Знання. КОО, 2000. – 251 с.
7. Дмитров С., Медвідь Т. Новітня компонента в системі банківських ризиків // Вісник НБУ. – 2010. - №4. – С. 11-15.
8. Закон України «Про фінансовий лізинг» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=723%2F97-%E2%F0>.
9. Ключевые риски лизинговой деятельности - выгодный ли вы клиент для банка? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ru/reviews/leasing-2008/index.shtml>
10. Сапожников В.Н., Осипов А.С. Меры снижения рисков при передаче оборудования в лизинг строительным организациям // К 80-и летию МГСУ: Сборник научных трудов кафедры ЭУС / Под общ. ред. зав. кафедры ЭУС д.э.н., проф. И.С.Степанова. - М.: МГСУ, 2001 г. - 227 с.
11. Вітт О.Ф. Оцінка можливих ризиків лізингової діяльності та шляхи їх мінімізації // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.confcontact.com/2009new/7-vitt.htm>
12. Трач В.П. Лізинг: теоретичні основи та практика (на прикладі автотранспортних засобів). – Львів: В-во ДУ «Львівська Політехніка», 1999. – 436 с.
13. Лясковец Г.М. Аналіз ризиків у сфері лізингових відносин // Вісник Донецького університету, серія В.: Економіка і право. Вип. 1. – 2007. – С. 397-402.

14. Лізингові компанії: збанкрутують не всі // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.epravda.com.ua/publications/2010/01/29/225450/view_print/

15. Марцин В.С. Економічний аналіз структури ризиків діяльності лізингової компанії та шляхи їх мінімізації // Економіст. – 2007. - № 4. – с. 34-37.

Summary. Leasing operations are one of the most risky bank operations. Nowadays it becomes very important to determine and classify distinctively the risks that the bank is exposed in the process of carrying out these operations.

Keywords: bank, lesser, leasing operations, risk, risk-management.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2011